

УДК 338.439.6(477)
DOI: 10.60022/2(4)-10S

Саад Роман-Рамі Абдо Саїд

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри менеджменту та маркетингу у видавничо-поліграфічній справі
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Saad Roman-Rami

PhD student

Department of Management and Marketing in Publishing and Printing

Lviv Polytechnic National University, Ukraine

ORCID: 0009-0002-6389-960X

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: МНОЖИННІСТЬ АСПЕКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ДОМІНУВАННЯ ЗАГРОЗИ ВІЙНИ

Анотація. Проблема їжі була і залишається актуальною для людини. Попри це систематичних змін зазнають умови задоволення цієї потреби. В сучасних умовах споживання будь-яких продуктів задля подолання голоду є обмеженим розумінням продовольчої безпеки. Пріоритетності набуває калорійність, збалансованість, дотримання співвідношення у білках, жирах, мінералах тощо. Харчування розглядається з позиції ресурсної основи для фізичного й розумового розвитку, спроможності провадження активного способу життя, підтримання високих темпів продуктивної роботи. Загалом забезпечення продовольчої безпеки розглядається як процес, що об'єднує споживача з його індивідуальними потребами, державу як гаранта доступності їжі для представників усіх верств населення та товаровиробників, результатом діяльності яких є продукт, що відповідає встановленим нормам стосовно споживчої цінності й безпечності. Складність подолання голоду зумовлене не лише високими темпами приросту народонаселення планети й погіршення кліматичних умов, що ускладнює виробництво продуктів харчування, але й військовими діями. Яскравим прикладом є ситуація в нашій країні, коли обмеженими в досягнуті стали цілі щодо подолання голоду на планеті через тимчасове припинення експорту із одночасним погіршенням продовольчої безпеки в самій Україні. Загалом незмінність у потребі в їжі та можливість її задоволення за динамічно змінних умов актуалізує розвідки задля осучаснення засад забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, загроза, голод, військова агресія, продовольче самозабезпечення, підприємства харчової промисловості.

FOOD SECURITY: MULTIPLE ASPECTS OF PROTECTION IN A DOMINANT CONDITION OF THE THREAT OF WAR

Abstract. The problem of food has been and remains relevant for humans. Despite this, the conditions for satisfying this need are undergoing systematic changes. In modern conditions, consuming any products to overcome hunger is a limited understanding of food security. Priority is given to calorie content, balance, compliance with the ratio of proteins, fats, minerals, etc. Nutrition is considered from the position of a resource base for physical and mental development, the ability to lead an active lifestyle, and maintaining a high pace of productive work. In general, ensuring food security is viewed as a process that unites the consumer with his individual needs, the state as a guarantor of food accessibility for representatives of all segments of the population, and commodity producers, the result of whose activities is a product that meets established standards regarding consumer value and safety.

The study involves the isolation, critical review, and justification of the author's position on the content of the concept of «food security».

To form the theoretical foundations of ensuring food security, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization – when studying the essential characteristics of the term «food security»; synthesis and analysis – isolating and critically reviewing the main approaches in interpreting the content of food security; morphological analysis – to clarify the author's position on food security in conditions of dominance of the threat of war; graphic – for a visual presentation of theoretical and

methodological material; abstract-logical - for theoretical generalizations and conclusions of the study.

The difficulty of overcoming hunger is due not only to the high rates of population growth on the planet and the deterioration of climatic conditions, which complicates food production, but also to military actions. A vivid example is the situation in our country, when the goals for overcoming hunger on the planet have become limited in achievement due to the temporary cessation of exports with the simultaneous deterioration of food security in Ukraine itself. In general, the invariability of the need for food and the possibility of its satisfaction under dynamically changing conditions makes research relevant to modernize the principles of ensuring food security. The author's position on food security as a purposeful mutually coordinated activity within all levels of the security hierarchy with a targeted focus on satisfying the need of each person for safe and necessary in terms of quantity and calorie content of food through self-sufficiency and import on a scale that allows maintaining socio-economic stability and achieving national interests despite the transformation of conditions, including due to the change in the impact of known and new threats.

Keywords: *food security, threat, hunger, military aggression, food self-sufficiency, food industry enterprises.*

Постановка проблеми. Питання їжі є повсякчасною проблемою для кожної людини. Йдеться як про вгамування голоду, так й отримання необхідної за кількістю й якісним складом сукупності вітамінів й мінералів для фізичного й розумового розвитку та підтримання захисних імунних властивостей організму. Зважаючи на глобальний характер ця проблема розглядається в контексті забезпечення продовольчої безпеки, стосовно якої залишається домінуючою парадигма щодо формування доступності до їжі та її безпечності. Тобто, вирішення цієї проблеми віднесено на рівень держави як гаранта, який повинен формувати сприятливі умови існування для усіх громадян. Не ставлячи під сумнів базові параметри, але, виходячи із зміни ситуації під впливом домінування загрози війни, виникають обставини, що вимагають поглиблення сприйняття продовольчої безпеки в загальному та в контексті не констатації факту досягнення встановлених орієнтирів, а розгляду усіх складових такого процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення продовольчої безпеки перебувало в полі зору таких науковців як І. Бінько [9], Л. Дейнеко [8], Я. Жаліло [6], А. Коваленко [8], І. Миценко [7], В. Невченко [4], П. Саблук [5], І. Тернавська [2], Р. Тринько [3], В. Шлемко [9], J. Helton [1], С. Henrichsen [1], А. Moore [1] та інші. Результати їх наукових розвідок відмінні, чим опосередковано доводять складність проблеми, яка в найбільш загальному вигляді передбачає задоволення потреби кожної людини в їжі, але більш глибоке пізнання вказує на протікання такого процесу під впливом значної кількості факторів й ієрархічності самої системи продовольчої безпеки, тобто від особи й до консолідації зусиль на міжнародному рівні задля продовження існування людства на планеті.

Метою статті є виокремлення, критичний огляд та обґрунтування авторської позиції щодо змісту поняття «продовольча безпека».

Виклад основного матеріалу. Першість у встановленні причин загострення проблеми продовольчої безпеки належала Т. Мальтісу, який для цієї цілі обґрунтував залежність між виробництвом, яке мало тенденцію до зростання в арифметичній прогресії, до споживання, що визначалося кількістю населення, яке збільшувалося геометрично. За таких умов виникав постійний дефіцит із періодичністю у 25-30 років. Т. Мальтіс наголошував на необхідності контролю за народжуваністю через втрату ресурсної основи, причиною чого є зменшення родючості ґрунтів. Ігнорування причин провокує поглиблення демографічної кризи із загостренням проблеми виживання людства загалом.

В межах відносно короткого проміжку часу знайшли відображення у поширенні й подальшій актуальності доволі значна кількість відмінних поглядів, перш за все поміж науковців, щодо змісту продовольчої безпеки як складової національної безпеки кожної держави. Необхідність приділення цьому аспекту уваги пояснюється як подальшими змінами, так й відсутністю хоча б проміжного узгодженого трактування. При цьому наявна варіативність послуговує необхідною базою для наступних розвідок. Відтак нами було здійснено критичний огляд із відокремлення найбільш відмінних підходів, орієнтуючись перш за все на напрацювання українських дослідників.

В межах першого із виділених підходів домінує орієнтація на повсякчасне задоволення потреби в їжі. Основу складають напрацювання іноземних дослідників, які в подальшому були осучаснені українськими науковцями виходячи із поточних обставин такого процесу. Так, Дж. Хелтон розглядає продовольчу безпеку з позиції «...стану країни, коли населення забезпечується доступним і якісним

продовольством із стабільними періодами постачання» [1]. І. Тарнавська розширила таке тлумачення за рахунок конкретизації орієнтирів у задоволенні потреби в їжі, тобто наполягаючи, що повинно мати місце забезпечення «...згідно з медичними науково обґрунтованими нормами з урахуванням сформованого платоспроможного попиту й доступних цін, що характеризує рівень та якість життя населення» [2, с. 47]. Не заперечуючи базову ідею щодо гарантованого доступу усіх категорій населення до їжі, дискусійним можна вважати акцент на двох ключових параметрах, тобто обґрунтованих нормах та тих можливостях, що існують у відповідності до рівня доходів домогосподарств. Прикладом неузгодженості є усереднена калорійна відповідність добового споживання їжі в Україні, яка формується за рахунок продуктів рослинного походження через обмежену купівельну спроможність населення. Тобто, проблема голоду є обмежено актуальною, але споживча корисність продуктів харчування та вплив на організм є загрозою, яка безпосередньо реалізується не лише стосовно продовольчої, а демографічної й соціальної складових національної безпеки.

Фундамент другого підходу був закладений Р. Триньком, який у власному визначенні відобразив постійну боротьбу за незалежність, яка реалізується у всіх аспектах, в тому числі і щодо забезпечення продовольством. Відтак за Р. Триньком йдеться про «...продовольче самозабезпечення й імпортозаміщення» [3, с. 18]. В публікаціях послідовників збережено головні моменти із додаванням окремих уточнень. Для прикладу, В. Немченко [4, с. 180] вказує на самозабезпечення із створенням страхових запасів з метою мінімізації впливу зміни ситуації на світових ринках, а також обґрунтовує необхідність забезпечення економічної доступності для найбідніших верст населення, чому повинно послугувати удосконалення державного регулювання. Стосовно цього підходу імпонує виправдане розуміння важливості збереження максимальної незалежності в питаннях виробництва продуктів харчування із дотриманням принципів соціальної справедливості. Поруч з цим не можна ігнорувати й такий момент як наявний потенціал щодо виробництва продовольства, який створює умови підтримання лідерських позицій щодо вирішення цієї проблеми й на глобальному рівні, тим самим створюючи можливості для досягнення цілей в інших сферах міжнародної взаємодії.

Третій підхід відображає актуальне питання відповідності харчування медично встановленим нормам. Зазначене чітко відображено у трактуванні П. Саблука [5, с. 14], у змісті якого вказується на необхідність комплексного досягнення двох цілей, тобто самозабезпечення й мінімальної залежності від імпорту та якісного задоволення потреб в їжі. Виключно фрагментарно згадується необхідність створення пропозиції, тобто встановлені цільові орієнтири, але відсутнє бачення засобів їх досягнення.

Четвертий підхід відмінний тим, що задоволення потреби в їжі розглядається шляхом урівноваження її виробництва та споживання. Основу такого сприйняття заклав Я. Жаліло наголошуючи на важливості «...досягнення стійкого, економічно ефективного, конкурентоспроможного і екологічно безпечного виробництва в АПК» [6, с. 99]. Тобто, якщо попередні підходи встановлювали виключно ціль, то Я. Жаліло та його послідовники реалістично підходять до можливості її досягнення, вказуючи на важливість пошуку відповіді на запитання щодо наявних та необхідних варіантів задоволення такої потреби. Самозабезпечення є підставою для підтримання незалежності й стійкості економічного розвитку держави, тому іншою, не менш важливою, ціллю повинна стати підтримка виробництва, зокрема АПК, складовою якого є підприємства харчової промисловості. Так, І. Миценко уточнює, що забезпечення продовольчої безпеки необхідно розглядати в ракурсі «...здатності вітчизняних товаровиробників забезпечити населення харчуванням в обсязі та калорійності, що відповідає раціональним науково обґрунтованим нормам» [7, с. 22], тим самим загалом змінюючи пріоритетність в досягненні цілей, тобто початково виробництво із наступним необхідним рівнем споживання. Л. Дейнеко й А. Коваленко розвивають цю ідею, доводячи необхідність «...використання наявного потенціалу аграрної сфери країни шляхом створення конкурентоспроможного продовольчого комплексу з оптимальною структурою виробництва» [8, с. 20]. В цілому вибудовується рівносторонній трикутник, вершинами якого є держава, населення та виробники продуктів харчування. Завдання держави полягає як в гарантуванні можливості задоволення потреби в їжі для кожного громадянина, так і створенні сприятливих умов для виробництва необхідних обсягів продовольства, а також організації експорту й імпорту, що не порушує стійкість національної економіки.

Об'єднуючим можна вважати п'ятий підхід завдяки його орієнтації на узгодженості інтересів усіх сторін. Прикладом може послужити позиція В. Шлемка й І. Бінька, які пропонують розглядати продовольчу безпеку як «...рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток» [9, с. 11]. В доволі лаконічній формі науковці вказали на реальний взаємозв'язок поміж усіма

вище окресленими цілями. Певним упущенням можна вважати відсутність згадування про міжнародну продовольчу безпеку, стосовно якої Україна виступає активним суб'єктом, а також необхідність врахування загроз для усіх сторін, драйвером посилення впливу яких, як показують нещодавні та поточні обставини, виступають пандемія та військова агресія.

Шостий підхід нами сформовано на підставі тих положень, що встановлюють засади нормативно-правового регулювання процесу забезпечення продовольчої безпеки. Першочергово необхідно згадати про Конституцію, де в ст. 48 наголошується, що «...кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування» [10]. Більш широке трактування знаходимо в проекті закону «Про продовольчу безпеку України», де акцент поставлено на «...соціально-економічному та екологічному становищі» [11]. В цілому на законодавчому рівні визнаються гарантії для кожного громадянин стосовно задоволення його потреб в їжі, з уточненням ключових моментів, які полягають в безпеці харчування, дотриманні екологічних й соціально-економічних норм під час виробництва необхідного обсягу й якості продовольства.

Нами були виділені виключно суттєво відмінні підходи для демонстрації відсутності узгодженості у сприйнятті, в тому числі з позиції кожної окремої особи, яка має постійну потребу в їжі, товаровиробників, продукція яких є запотребованою, але реалізується на ринку, а сам процес виробництва перебуває під впливом значної кількості факторів, більшість з яких зовнішнього походження, та держави як гаранта, яка є суб'єктом міжнародних відносин, в тому числі і в питаннях подолання голоду на планеті. Загалом усі підходи демонструють складність системи, виходячи і з того, що її початкові параметри у вигляді як мінімум кількості населення та ресурсної бази виробництва їжі постійно змінюються. За таких обставин усі виокремлені підходи актуальні сьогодні. Їх доцільно враховувати у сукупності, тобто шляхом поєднання. Основа для таких дій нами створена на рис. 1 у вигляді уточнення суті кожного із виділених підходів, виходячи не лише з обмеженої кількості процитованих трактувань, а на підставі узагальнення більш широкого кола реалізованих наукових розвідок.

Необхідним є пояснення, що традиційне вузьке розуміння продовольчої безпеки стосовно необхідності задоволення потреби в їжі певним чином прослідковується в кожному базовому аспекті. Більш широке трактування сформовано через конкретизацію ключових моментів, які визначають стан й процес як характеристики безпеки загалом. Для прикладу, нами розглядається продовольча безпека як індикатор національної безпеки. Водночас згадується й процес, етапи якого пов'язані із виробництвом, розподілом та забезпеченням доступу до продуктів харчування. Ми підтримуємо ідею, що обмеженням є встановлення цільового орієнтиру виключно як задоволення потреби в їжі. Причиною цього є не лише та обставина, що харчі потрібно виробити, але й те, що вони доступні на ринку, тобто через взаємодію між продавцем й покупцем, при конкуренції та вагомому впливі значної кількості факторів, які відмінні щодо усіх учасників такого процесу. Так, існують програми соціальної підтримки найбільш вразливих верст населення, але їх застосування має обмежені масштаби.

Висновки. Черговий етап військової агресії Російської Федерації мав безпосередній вплив на процес забезпечення продовольчої безпеки. Авторське бачення змісту цього поняття сформовано саме з позиції домінування загрози війни. Наголос зроблено на значенні безпекової ієрархії, що фактично реалізується через роль України у боротьбі з голодом шляхом експорту продовольства до інших країн та стабілізації цін на світових продовольчих ринках, що має вплив на економічну доступність в глобальному вимірі.

Рис. 1. Базові аспекти сучасного трактування поняття «продовольча безпека»
Джерело: сформовано автором, авторська позиція виділена

Узгоджено розглядаються дві цілі, перша з яких передбачає фізичну й економічну доступність безпечного харчування, а друга вимагає забезпечення продовольчого самозабезпечення, зокрема на підставі контролю та підтримки діяльності підприємств харчової промисловості, які переробляючи аграрну сировину створюють продукт для систематичного задоволення потреби в їжі з дотриманням засад збалансованого харчування. Отримані результати створюють необхідне підґрунтя для подальших розвідок в частині удосконалення методичних засад безпекової діяльності підприємств харчової промисловості на підставі виконання ними важливих завдань в процесі забезпечення продовольчої безпеки.

Література

1. Helton J. J. Moore A. R., Henrichsen C. Food Security Status of Mothers At-risk for Child Maltreatment. *Children and Youth Services Review*. 2018. Vol. 93. P. 263–269. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.07.031> (дата звернення 03.07.2025)
2. Тернавська І. Б. Дефініція категорії продовольча безпека та її еволюція. *Економіка та держава*. 2015. №7. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/7_2015/12.pdf (дата звернення 03.07.2025)
3. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення / керівник авт. кол. Р. Тринько. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 304 с.
4. Невченко В. Продовольча безпека України. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. №4 (70). С.

179–183.

5. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті. Київ : Промінь, 2001. 94 с.

6. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2004. №3. С. 97–104.

7. Миценко І. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми / за ред. В. Пласова. Кіровоград : Дружба, 2001. 203 с.

8. Дейнеко Л. В., Коваленко А. О. Передумови та шляхи досягнення продовольчої безпеки в аграрній сфері. *Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики*: матеріали наук. читань (Київ, 12 травня 2006 року). Київ: РВПС України НАН України, 2006. 262 с.

9. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Шлемко, І. Бінько. Київ : НІДС, 1997. 144 с.

10. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.07.2025).

11. Про продовольчу безпеку України: проект закону України. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G> (дата звернення 03.07.2025).

References

1. Helton J. J. Moore A. R., Henrichsen C. (2018). Food Security Status of Mothers At-risk for Child Maltreatment. *Children and Youth Services Review*. Vol. 93. P. 263-269. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.07.031> (accessed 3 July 2025).

2. Ternavska I. B. (2015) Definitisiia katehorii prodovolcha bezpeka ta yii evoliutsiia [Definition of the category of food security and its evolution]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, no. 7. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2015/12.pdf (accessed 3 July 2025)

3. Trynko R. (ed.) (2011) *Prodovolcha bezpeka krainy: stan ta perspektivy zmitsnennia* [Food security of the country: status and prospects for strengthening]. Lviv : LvDUVS. (in Ukrainian)

4. Nevchenko V. (2012) Prodovolcha bezpeka Ukrainy [Food security of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU – Collection of scientific works of the VNAU*, no. 4 (70), pp. 179–183.

5. Sabluk P. T. (2001) Sabluk P. T. *Nova ekonomichna paradyhma formuvannia stratehii natsionalnoi prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [A new economic paradigm for the formation of a national food security strategy for Ukraine in the 21st century]. Kyiv : Promin. (in Ukrainian)

6. Zhalilo Ya. (2004) Do formuvannia katehorialnoho aparatu nauky pro ekonomichnu bezpeku [Towards the formation of a categorical apparatus of the science of economic security]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, no. 3, pp. 97–104.

7. Mytsenko I. (2001) *Prodovolcha bezpeka Ukrainy: otsinka stanu ta svitovi dosvid vyrishennia problem* [Food security of Ukraine: assessment of the situation and world experience in solving the problem]. Kirovohrad : Druzhba (in Ukrainian).

8. Deineko L. V., Kovalenko A. O. (2006) Peredumovy ta shliakhy dosiahnennia prodovolchoi bezpeky v ahrarnii sferi [Prerequisites and ways to achieve food security in the agricultural sector]. *Proceedings of the Prodovolchyi kompleks Ukrainy: problemy teorii ta praktyky* (Kyiv, May 12, 2006), Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 22–22.

9. Shlemko V., Binko I. (1997) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: essence and directions of ensuring it]. Kyiv : NIDS. (in Ukrainian).

10. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (1996) *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 3 July 2025).

11. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (2011) *Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy* [About food security in Ukraine]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G> (accessed 3 July 2025).